

A bírói függetlenség semmissé tétele ^[1]

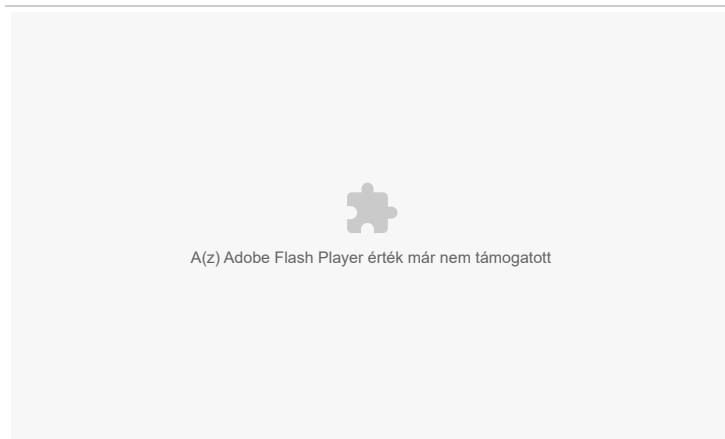
„Bíróságaink elsődleges feladata, hogy adott esetben az állam akaratát az emberek felé még akkor is helyesen tudatosítsák, ha nincsen olyan pozitív írott jogszabály, amelyik az állam akaratát a konkrét esetre vonatkoztatva félreérthetetlenül fejezi ki.”

Bevezető

Két, más-más fondból származó, de egymással szoros összefüggésben lévő - részben azonos szövegű - iratot mutatunk be. Az egyik az igazságügy-miniszter által 1949. február 22-én kiadományozott, 3.060/1949. iktatószámú irat (*Lásd az 1/a. számú forrást*) ami a Kúriának az MNL Országos Levéltárában őrzött, ún. elnöki anyagában található. (A dokumentum az 1949. március 17-ei kúriai teljes ülésről készült jegyzőkönyv (*Lásd az 1/b. számú forrást*), 4. számú, „D” jelű mellékletét képezi. Az ülés utolsó napirendje - miután a Kúria nagyobb és kisebb fegyelmi tanácsának tagjait és póttagjait megválasztották, és az intézmény könyvtárvezető bizottsága jelentését ismertették, továbbá döntöttek a könyvtári bizottság tagjairól - ennek a leiratnak a felolvasása volt. A jegyzőkönyvben nem rögzítettek megjegyzést, hozzászólást, vagy véleményt. Mivel a leiratot minden bíróság vezetője megkapta, feltételezhető, hogy az alsóbb fokú bírósági szervek iratait őrző intézményeknél is megtalálható egy példánya, de ebben a formában történő publikálására tudomásunk szerint még nem volt példa. A teljes ülés jegyzőkönyvét is közöljük.

A másik dokumentum a leirat indoklással ellátott tervezete (*Lásd a 2. számú forrást*). A forrás az Igazságügy-minisztérium Bírósági, közjegyzői és ügyvédi felügyeleti osztálya állagában kutatható. A tervezet szövegén csak kisebb, a szöveg értelmét nem befolyásoló módosításokat hajtottak végre.

A tervezet elkészítése nem sokkal előzte meg a leirat kiadását: az ügyiratot 1949. február 17-én iktatták.

1/a. számú forrás

Jelet: MNL OL XX-3-b-1949. EI.-III/C-44/2. (2. d.)

1949 elejére már kétségtelenné vált, és visszafordíthatatlannak tűnt Európa tartós megosztottsága és - a berlini válság után különösen - a két, eltérő ideológiájú és berendezkedésű birodalom fegyveres összecsapása is. Párhuzamosan a nagyhatalmak viszonyának „kihülésével” szilárdult meg a szovjet irányítás alatt álló pártok, illetve személyek hatalma a kelet-európai országokban. A folyamat 1949 elejére már lezajlott, Magyarországon ekkor a hatalom birtokosai az MDP létrehozása, illetve a többi párt teljes ellehetlenítése és a különféle szervezetek autonómiájának de facto felszámolása után a hatalmi ágak intézményeit - melyekre befolyásukat ezt megelőzően már kiterjesztették - ellenállás nélkül alakíthatták át. A bírói hatalom intézményei közül 1945 és 1949 között némelyikre erős, némelyikre gyenge (vagy éppen semmilyen) politikai nyomás nehezedett.

A második világháború után 1949-ig működő (polgári személyek ügyeiben döntő) bíróságok a következők szerint csoportosíthatók. Megkülönböztethetünk ún. „rendes” bíróságokat vagy különbíróságokat aszerint, hogy a bíróság elé az ügy külön rendelkezéssel, vagy anélkül került. A rendes bíróságok rendszerét a járásbíróságok, a törvényszékek, az ítéletbírák és a Kúria alkotta. A járásbíróságok (144 ilyen bíróság működött) első fajú bíróságok voltak, kisebbnek vélt ügyekben és kisebb értékű vagyoni perekben döntöttek. Mint egyes bíróságok jártak el: az ügyeket a járásbíró tárgyalta, aki mellé szükség esetén egy vagy több aljárásbíró neveztek ki. A 24 törvényszék részint a járásbíróságokon indult ügyek fellebbviteli fórumaként, részint - súlyosabbnak vélt bűncselekmények és nagyobb összegű vagyoni perek esetében - első fajú bíróságként működött. Az első fokú ügyeket egyes bíróság, a másodfokú ügyeket három bíróból álló tanács tárgyalta.

Ítéletbírák Budapesten, Debrecenben, Győrött, Pécsen és Szegeden működtek. Három tagú tanácsai különböző fokú fellebbviteli fórumként jártak el. A rendszer csúcson a Kúria állt, aminek kilenc - hat polgári és három büntető ügyeket tárgyaló, öt főből álló - tanácsa másod- vagy harmadfokon ítélkezett. Ennek a bíróságnak jogegységi határozatai (döntvényei) révén nagy szerepe volt az egységes jogértelmezés és ítélkezési gyakorlat kialakításában. A különbíróságok kategóriájába azok a bíróságok sorolhatók, melyek kizárólag jogszabályok által eléjük utalt ügyeket tárgyalhattak. Ezek működtek a rendes bíróságok kebelén belül (pl. munkaügyi bíróság, uzsorabíróság, cégbíróság, fiatalkoriak bíróságai) és azon kívül is (pl. népbíróságok, Közigazgatási Bíróság, Hatásköri Bíróság).

A „rendes” bíróságok által tárgyalta ügyekről általánosságban megfogalmazható, hogy politikai vonzatuk nem volt - emiatt számottevő politikai nyomás nem nehezedett rájuk. Olyan ügyekben döntöttek, mint például házassági bontóper, tartásdíj követelése, apasági per, holttestnyilvánítás, ingó vagy ingatlan vagyon kiadása, tőke és járulékaiknak követelése; valamint a köztörvényes bűnügyek: emberölés, lopás, rablás, csalás, sikkasztás, okirat-hamisítás, külföldi fizetési eszközzel való visszaélés, vagy a fegyverbeszolgáltatás elmaradása.

Jelentős politikai vonzattal a népbíróságok által tárgyalta ügyek rendelkeztek, ezért ítélkezéseiket gyakran politikai és nem szakmai szempontok befolyásolták.

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

1/b. számú forrás

Jelzet: MNL OL XX-3-b-1949. EI-III/C-44/2. (2. d.)

A különbíróóságokon belül a népbíróóságok és az itt hozott ítéletek egyetlen fellebbviteli fóruma: a Népbíróóságok Országos Tanácsa nem csupán ebben tért el a rendes bírósági rendszerétől. Leszögezhető, hogy létrehozásukra sem szakmai okokból került sor, további különbség, hogy működésük nem a képviseleti, hanem a közvetlen demokrácia elvén alapult. A népbíróóságok a törvényszéki székhelyeken működtek, tanácsaikba öt tagot a politikai pártok, 1945 májusától egy tagot az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezete delegált. Csupán a tanácsvezető bíró és a helyettes bíró volt képzett jogász, nekik azonban az ítélethozatalnál kezdetben nem volt szavazati joguk, a tanácsvezető bíró csak 1947-ben, az 1947. évi XXXIV. tc-kel lett a tanács teljes jogú tagja. A Népbíróóságok Országos Tanácsát politikai pártok által delegált, de szakképzett bírók alkották.

Ez a bírói szervezet tárgyalta a háborús- és népellenes büntettekkel, továbbá a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. tc. alapján államrend elleni összeesküvéssel, szervezkedéssel vádolt személyek ügyét, többek között a közvélemény érdeklődésére számot tartó politikusok, gazdasági szakemberek és egyházi vezetők perében is döntöttek. Felépítésük és a tárgyalt ügyek fajsúlya miatt a népbíróóságok gyakran a politikai nyomásgyakorlás eszközei, egyszersmind szinterei voltak. Ezt a bírósági rendszert 1948 és 1950 között számolták fel, folyamatban lévő ügyeiket a „rendes” bírósági szervezet vette át, ami együtt járt ezen bíróságok ügykörének bővülésével és azzal, hogy a „rendes” bírósági rendszer a politikai hatalom érdeklődésének és figyelmének homlokterébe kerülve átpolitizálódott. Mivel a „rendes” bíróságok - eltérően a népbíróóságoktól - polgári ügyeket is tárgyaltak, nem csupán a büntetőjog, hanem a magánjog területére is beszűmkedett a politika.

A „rendes” bíróságok szervezetében 1945 és 1949 között nem történt érdemi változás. 1949-ben azonban a bírói hatalom intézményrendszerét, illetve annak működését is több alkalommal módosították. Ennek főbb, jogszabály kiadásával meghatározott állomásai: a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvétele és a fellebbvitel egyszerűsítése tárgyában 1949. április 14-én megjelent 1949. évi XI. tv., az augusztus 18-án kihirdetett 1949. évi XX. törvény - vagyis az Alkotmány, valamint az ebben foglaltak végrehajtásához az igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában 1949. október 26-án kiadott 1949. évi 9. sz. tvr.

E jogszabályok eredményeként - egyebek mellett - 1949 novemberétől kiépült az ülnöki rendszer, a törvényszékeket megyei bíróságokká, az ítéletáblákat felsőbbbíróságokká, a Kúriát pedig Legfelsőbb Bírósággá szervezték és nevezték át. Az ülnöki rendszer alapját a képviseleti és a közvetlen demokrácia elvének, valamint a jogászai és a laikus szemlélet keveréke képezte. A járásbíróósági büntetőtanácsokban a szakképzett bíró mellé két laikus ülnököt, a törvényszéki/megyei büntető tanácsokban két hivatásos bíró mellé három ülnököt rendeltek. A Kúria (Legfelsőbb Bíróság) és az ítéletábla/felsőbíróság fellebbezési tanácsaiban az arány fordított volt: három bíró dolgozott együtt két ülnökkel. A minden esetben laikus ülnököket a Magyar Függetlenségi Népfrontba tömörült szervezetek tagjaiból összeállított jegyzékből sorsolták.

A bírói hatalom autonómiáját sértette az 1949. évi 9. sz. tvr. 10. § előírása is, ami megszüntette a bíróknak a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben gyakorolható ítélezési jogát.

Ebben az időben a politikai hatalom birtokosainak célja a hatalmi ágak intézményei (és az egész társadalom) minél teljesebb ellenőrzése volt, ezt pedig - a bírói hatalom területén - nem csupán a fent említett döntésekkel igyekeztek elérni. Fontos eszköz volt a személyzeti politika. Szintén az 1949. évi 9. sz. tvr. rendelkezett a 65. életévét betöltött bírók nyugdíjazásának lehetőségéről, és írta elő a 70. életévét betöltött bírók nyugdíjazását. 1949-ben döntöttek az egy éves ügyészi és bírói tanfolyam bevezetéséről is, a rendelkezés előterjesztésében foglaltak szerint mindegyik a megfelelő munkakáder-állomány biztosítása miatt volt szükség, hiszen a jogi karokon a hallgatók összetétele csak az 1948-1949-es tanévben változott meg valamelyest, tehát alkalmas jogászok munkába állása csak 1953-1954-től volt várható. Az egyetemekről kikerülő jogászok részére az egységes bírói és ügyvédi vizsgát szabályozták oly módon, hogy a vizsgára bocsátás feltételévé a társadalomtudományi tanfolyamból tett sikeres vizsgázást tették. Az előterjesztésben leszögezték, hogy részint a megfelelő világnézeti képzést, részint a politikai szelekciót kívánják biztosítani ezen a módon. Szintén a személyzeti politikához tartozik az ítéletáblákon (felsőbbbíróságokon) szervezett másodülnöki pozíció. A rendelkezéshez készített előterjesztés szerint jogi képzettséggel nem rendelkező munkakáderekkel kell ezeket az állásokat betölteni, akik a bírósági személyzeti politikáját és káderpolitikáját intézik.

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

2. számú forrás

Jeletet: MNL OL XIX-E-1-j-K-3060/1949. (90. d.)

Az itt közölt iratok a fent említett rendelkezéseknél valamivel korábban keletkeztek. A bíróságok számára készült leirat ebben a formában nem emelkedett jogerőre, de a szellemisége az 1949-ben kiadott, a bíróságokra vonatkozó joganyagban felfedezhető.

A kiadvány és a tervezet között csekély, a szöveg értelmét nem befolyásoló a különbség. Érdemi az eltérés viszont a leiratban és a tervezet indoklásában foglaltak között. Az utóbbiban a jogalkotó abból indult ki, hogy a polgári ügyekben a bíróságok jogalkalmazása helytelen, a kapitalista berendezkedésből származik. Az addig alkalmazott gyakorlaton, azaz az egyes ügyek rendeleti úton való felfüggesztésén túl ezért szükségessé vált a politikai indíttatású beavatkozás, amit ezeknek az ügyekben a felügyeleti tanácsok az ügyész szervezet közreműködésével értek el. Ebben valószínűleg szerepet játszott az is, hogy a jogalkotás még a rendeleti úton történő kormányzással sem tudta a kívánt ütemben átalakítani a vonatkozó joganyagot, tehát a jogalkalmazást igyekeztek az elvárt irányba terelni.

A minisztérium végül ennél radikálisabb megoldással: a bíró személyiségének és szakértelmének kiiktatásával élt. A felhívásban deklarálták, hogy a bírók - működési területükre való tekintet nélkül - az „államakarát” közvetítői. Kinyilvánították, hogy a bíró ezt követően nem lehet több politikai szócsónél. A felhívás kijátszásának elkerüléséről a jelentéstételi kötelezettség előírása „gondoskodott”, ami a bírói karban tovább erősítette a feltehetően addig is meglévő félelmet, bizalmatlanságot és kiszolgáltatottságot.

A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. 19. § szerint: „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.

A rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti, de a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a bíró ítél.” 1949-ben ennek a szakasznak a második bekezdését eltörölték. Az első bekezdésben foglaltakat nyilván nem vonták kétségbe, de a bírók számára egyértelművé tették, hogy nem tekintik érvényben lévőnek.

Ries István a Legfelsőbb Bíróság 1949 november 18-ai teljes ülésén kijelentette: „A bíróság működése igenis politikai működés és mindég is az volt. [...] Az államéletben minden megnyilatkozás csakis politikai célt szolgál [...] Mindent alapos megfontolás után csinálunk, mindent kidolgozunk előre a legapróbb részletekig.” Mintegy fél évvel később Riest, az igazság-ügyminisztert letartóztatták. Az ÁVH-n folytatott kihallgatások, a bántalmazás és a gyógyszermegvonás miatt - a fentiek elhangzása után csupán tíz hónappal - 1950. szeptember 15-én életét veszítette. Hogy eközben mit gondolt a politikai hatalom működéséről - nem tudjuk...

Címkék:

[Magyar Függetlenségi Népfront](#) ^[2]

[Kúria](#) ^[3]

[Legfelsőbb Bíróság](#) ^[4]

[Ries István](#) ^[5]

[népbíróság](#) ^[6]

[Népbíróságok Országos Tanácsa](#) ^[7]

[ÁVH](#) ^[8]

Kiadás: 13. évfolyam (2013) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/politika/a_biroi_fuggetlenseg_semisse_tetele.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/a_biroi_fuggetlenseg_semisse_tetele.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-fuggetlensegi-nepfront>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kuria>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/legfelsobb-birosag>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ries-istvan>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nepbirosag>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nepbirosagok-oroszagos-tanacsa>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/avh>